

SIYÂSET ve AHLÂK
(İstîşare, Sayı:13, Yıl:1324, s.590-597 ve Sayı:14, Yıl:1324, s.639-641)

Politics and Moral
(Consultation, Volume:13, Year:1324, p.590-597 and Volume:14, Year:1324, p.639-641)

Ahmed SELÂHADDİN
Çev. Nevin ÜNAL ÖZKORKUT*

Makyavel ilk defa siyaseti ahlâktan tefrik etmiş ve devlet adamı “homme d'état” için yegâne gaye-i fikr-ü emel “muvaffakiyet”den ibaret olduğunu göstermiştir. Onun fikrine nazaran herhangi bir mesele-i siyasîyyede tevessül edilecek tedâbir ve vesaitin neticede müessir ve şâfi olmak şartıyla münâfi-i ahlâk olmasında hiçbir beis yoktur. Bil'akis, ulviyyet-i ruh bir zarar-ı maddiyi müeddi ise adeta bir cürüm addolunur. Bir hükümdar veya ehl-i siyaset için muamelat-ı siyasîyyede fazilet-i ca'liyye, fazilet-i hakikiyyeden daha müfid ve binâen-aleyh müreccah görülür, işte hiçbir kayd-ı ahlâkiye tâbi olmayan şu siyaset-i müdebbire ve nef'îye Makyavel'in namına nispetle yani “Maşyavelizm” diye yâd olunmaktadır.

Büyük Frederik, veliahtlığında “antimakyavel” unvanlı eseri ile bu tarz siyaseti tenkit etmiş idi. Kral olunca o da siyaseti ahlâktan tefrik etti ve selâmet ve menfaat-i ammeyi düstur-ı hareket ittihaz eyledi. Lâkin ahlâk ile siyasetin birbirine merbutiyeti olduğu ve bunları büsbütün ayırmak tehlikeli bulunduğu fikrini muhafaza etti.

---

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi.

Siyaset ile ahlâkın tefriki hakiki bir terakki teşkil ve politikanın bir taraftan menfaat-i devlete diğer taraftan usûl-i ahlâkıyye, hayr ve şerr esasına taalluk eder başlı başına bir fen olmasını temin eder.

Fakat Makyavel bu hususta pek ileri giderek bî-muhâbâ siyaseti ahlâktan külliyyen tecrid ediyor ve bu cihetle(?) hükümdarın hırs-ı bî-nihâyesine yol açmış ve hukuk-ı hayrı ihlal ve siyaset-i ameliyyeyi ifsad eylemiş oluyor.

Siyaset ancak bir istiklâl-i nisbiyye mâlikdir. Kanun-ı ahlâkiye mugayir olamaz ve olmamalıdır da.

Burada bahs olunan ahlâk, ahkâm-ı dîniyyeden istinbad olunan ve yalnız o dinin sâlikinine emreden ahlâk değil, her hayat-ı insaniyenin esas-ı hakikisi olmak üzere akl ü idrakin kabul ve tasdik ettiği ahlâk-ı tabîyyedir.

Siyasetin her iyi adam için vacibü'l-riaye olan kavâid-i umûmiyyeden külliyyen âzâde olması nasıl tecviz olunabilir? Ve siyaset, esasen ahlâkın saha-i tettebbuâtına dahil olan vezâif-i beşeriyyeyi nazar-ı itibara almazsa nasıl olur da milletin veya cemiyetin vezâifini az çok bir emniyet ile tayin edebilir? Siyasetin gerek tayin-i makasîdinde ve gerek intihâb-ı vesaitinde mütâlaat-ı ahlâkiyyenin tesirâtı meşhud olur.

1- Makasîd: Makasîd-î siyasiyye ahlâk noktasından ne iyi ne fena olabilir. Fakat münâfi-i ahlâk olmamak lazım gelir. Tanzimat ve ıslahat-ı siyasiyye, sırf adli iktisadi, askeri sebeplerden inbias edebilir. Bazı kere müessesat-ı azimeyi vücuda getiren yalnız zevk, san'at ve mahâsindir. Yeni bir usûl-i muhakeme kanunu, bir ordu tensikatı, gümrük usûlünün tebdili ahlâk-ı ameliyye taalluksuzdur fakat devlet adamı, kendini, herkesce vacibü'l-tebaa olan vezâif-i umûmiyyeden âzâde göremez. İnsan olmaktan vazgeçmeli ki münâfi-i ahlâk bir maksat takip edebilebilsin. Bu hakikat, ezmine-i kadimede dahi müsellemler-i enâm idi. Hindliler, Yahudiler, Çinliler bu hakikati ilân ve Cenab-ı Hakk'ın emriyle te'yid ve tahkim ederlerdi.

Lâkin fiiliyat, bu ahkâm ile tevâfuk etmiyordu. İktisab-ı hâkimiyet ve servet hususlarındaki ihtirasat, nadiren kavâid-i ahlâkiyye ile ta'dil olunurdu. A'sâr-ı ahirenin tarz-ı siyaseti daha ağır takbihata müstahaktır. İnsana hemcinsini bâziçe-i intifa etmek için kim müsaade etmiştir?

Lâkin efkâr-ı umûmiyye yavaş yavaş vicdân-ı umûmiyyenin âyiniyesi olmakta ve takbihat ve takdiratını daha vâzih surette ifade eylemektedir. Boyunduruk altında inleyen bir kavmin istihsal-i âzâdîsi riayet-i sulh, terakki-i medeniyet, terbiye-i vatanperverâne milel-i hâzıranın bi-hakkın mevki-i ihtiramda tuttıkları vezâif-i siyasiyye ve ahlâkiyyedendir.

Safsatalardan ictinâb olunmalıdır. Hôd-kâmlık, garazkârlık ekseriyyâ ahlâk perdesine bürünür, istibdâda asâyiş; istilâya medeniyet, isyâna hürriyyet unvanını verir.

2- Vesâit: Siyasetin istimâl ettiği vesaiti, icabât-ı ahlâk ile telfik etmek daha müşküldür. Ahlâkiyûn makasîde tatbik ettikleri kavaidi bu hususta da tatbik etmek isterler ve ahlâkca ne iyi, ne de fena olmayan vesaiti tecviz ve saf olmayan her tedbiri reddederler. Akıl ve hissiyat bu fikri tasvib eder gibi görünür. Lâkin tarih ve hayat-ı hâzıra bu esasın istilzâm ettiği müşkilatı ve hatta ona riayet-i mümteni' olduğunu her hatvede bize gösterir. Sahib-i şiddet, ulü-l-azm bir harisin temin edeceği fevz ü felâh, pek müvesvis, kavaid-i ahlâkiyye endişesiyle çok mütereddid bir hükümdarın tehlikeli kararsızlıklarından daha müfid değil midir? İş gören ve bir eser vücuda getiren gurur, ekseriyyâ ten-perverâne bir mahviyete müreccah görülmez mi?

Ahlakiyyûna karşı bir çok siyâsiyyûnda şu fikri ilân etmişlerdir “La fin justifie les moyens” netice-i vesâiti ma'zûr gösterir, ahlâk-ı husûsiyyede merdûd ve medhûl olan bu düstûr, siyasette elzemdir.

Lâkin bu Cizvit kaidelerinin mehâliki min küll-il-vücûh hiss olunur. Eğer devlet istimâl edeceği vesâitin münâfi-i ahlâk olmasından pervâ etmezse efrâd niçin pervâ etsin? Maksudını medh ederek cinayetini ma'zûr göstermek için herkese müsâade etmeli midir? Bu hâl bütün agrâz ve ihtirasatı zincirden boşatmak, ahlâkı zayıflatmak ve onun ahengini bozmak demek olmaz mı?

Filhakika mesele müşküldür. Ahlâkiyyunun mütâlaât ve mutâlebâtına itbâ' etmek gayrı kabil, mugalatacıların re'yini kabul eylemek vahimdir. Bu meselenin halli için devletin mâhiyyetini ve intizâm-ı umûmi-i âlemlerle münâsebâtını tetkik etmek icab eder.

Evvel emirde devlet, insanlardan tereküb eder ve onların tabiat ve mâhiyyetine iştirak eder. Binâen-aleyh devletde şahs ahlâkidir ve âlem-i insaniyete, akvama, tebaaya, mütteliklere karşı vezâif-i ahlâkiyyesini terk ve

red edemez. Bu vezâif, kuvve-i hükûmete zilyed olanlara, zir-i destana ve fark-ı siyasiyyeye teveccüh eder. Hayat-ı umûmiyyenin de fezâili vardır: Hubb-ı vatan, sadâkat, adalet, gayret, ifâ-i memuriyet.

Medeniyet, bu hayat-ı umûmiyyeyi tenmiye ve onun ihtiyâcâtını her gün tezyid eder. Kanun ahlâk-ı siyasetde yalnız makasid ile iktifa etmez, devletin bütün hayatına, her katına hükmetmek ister. Saniyen_Fakat devlet, hayat-ı umûmiyye-i hâriciyyenin teşekkülünü taazzuvunu arz eder. Binâen-aleyh siyasete teveccüh eden kavâid-i ahlâkiyye, mevzû' ve derecesi itibariyle edyânın şahsa irâe ettiği kavâidden farklıdır. Bu bir iki kavaid ruhun hayat-ı derunisi ile, diğerleri ise hayat-i umûmiyyenin meslek-i hâriciyesi ile işğal eder. Olabilir ki eizze, mihnete tahammül ve tevekkül ile vâsıl-ı kemal olsun; Lâkin devlet adamı, faaliyete girişmek vazifesini haizdir. Biri, dünyadan çekilip infirâd ve kendi kendine imrâr-ı hayat edebilir. Halbuki diğeri, yani devlet adamı hayat-ı ictimâiyyenin merkezinde kalarak insanlar vasıtasıyla ve insanlar üzerinde icrâ-i nüfûz eder.

Din, bir mükemmeliyyet-i hayâliyye ister ve ümitlerini semaya kadar ref' eyler. Devlet ise mutâlibini ekseriyyetin mertebe-i esna'dad ve kabiliyyetiyle mütenâsib bulundurmaya mecburdur. Rahip dindara nasıl hareket etmesi lazım geleceğini söyler. Devlet adamı ise insanların hal-i hazırda nasıl bulunduğu bakar.

Binâen-aleyh muâmelât-ı siyasiyyenin takdir mahiyeti bahsinde icâbât-ı ahlâkiyyenin kıymeti ancak nisbidir. Yani bir kavim veya cemiyetin terbiye-i vasatıyesi derecesiyle mütenâsibdir. İyi bir ferd-i vatan, sadık bir me'mûr hakkında bir hüküm verebilmek için onların yaşadığını zaman ve mekâna ircâ-ı nefis etmek lazım gelir.

Riâyet-i icâbât-ı ahlâkiyyenin devirden devire tezâyüd ederek ilerlediğini ve muâmelât-ı siyasiyyenin mikyâs-ı ahlâkisi gitdikçe nazikleştiğini nazar-ı dikkate alırsak endişelerimiz azalır.

Vaktiyle Yunanîler ve Romalılar düşmana karşı her şey caizdir sanırlar idi. Silahsız mağlûbu öldürür, ele geçirdikleri eşhâsı esir diye satarlar, şehirleri yağma, kasabaları ihrâk eylerlerdi. Bu gün ezmeye-i kadimenin büyük ceneralleri miyânında en iyileri gibi hareket edecek bir ordu kumandanı, haydut addolunur.

Kurûn-ı vustada irtidad veya za'f itikat her cebr ü şiddeti ma'zûr gösterirdi. İseviyyetin en büyük kuvvet-i maneviyesi olarak tebcil edilen papa küffâra (infidèles) karşı vukubulacak va'd ve ahdin hiçbir mecburiyet tahmil etmeyeceği kaide-i mekrûhasını tekrara cesaret ediyor. Ve bu suretle kudsiyyet-i iman ve peymân bir duman halinde uçup gaib oluyordu. Bu gibi hezeyanları çürütmek için herkes müttehittir.

Düvel-i muazzama süferâsının şark hükümdarları huzuruna çıktıkları vakit yerlerde yuvarlandıklarını tarihte okumak, ensâl-i hâzırının gurur-ı muhikkini incitir. 16. Lui'nin muhât olduğu ve o zamanın en büyük ulema ve hükemâsının bile sâlik olmaktan masûn kalamadığı tabasbusatı da mezmûm görmeyen yoktur. 18. asırda İngiltere parlamentosunda fesad ahlâk ve irtikab o derece mu'tâd ve münteşir idi ki vükelâdan birisi para veya sair müsâadât ve avâtif ile a'zâdan bir kısmını kazanmadıkça ekseriyyeti muhafaza edemezdi. "Pitt" bile İrlanda'nın hususi parlamentosunun lağvını ve İngiltere ile birleşmesini ifsâd-ı ahlâk sureti ile te'min ve adeta mübâyaa etti. Zamanımızda bu veçhile hareket edecek olan bir nazır, efkâr-ı umumiyye karşısında şiddetle mu'âteb olur. Aldatıcı ihâmırlar, müşevveş sözler mukaddemâ diplomasi münâsebâtında o derece revâcda idi ki namuslu adamlar bile o nikab altında girmeye mecbûr olurlardı. Bu gün hiç olmazsa hulûs-i niyyet ve samimiyyet açıktan açığa görünmeye cesaret edebilir.

Sâlisen_ Muâmelâtını kavminin terbiye-i fikriyye ve kabiliyyet vasıtası ile te'lif ettiğinden dolayı siyâsiyyûnu kimse takbih edemez. Lâkin ricâl-i hükûmet, halktan geri kalarak onu muakkib olmamalıdır. Onların vazifesi takaddüm ederek sevk ve isâl etmektir. Siyâsiyyûn, baştır. Kavim ona bakar. Sadece halka uyuvermekden daha fazla bir şey bekler.

İnsaniyyet, gayesine doğru yürümekle mükelleftir. Kabiliyyâtını uygun bir surette tekemmül ettirerek ma'nen terakki eder. Milletler ve hükümdarlar bu hareket-i azmiyye içinde kendilerine teveccüh eden mükellefiyetten mes'ûldürler.

Râbian_ Devlet adamı, âhirin ef'âl-i cürmiyyesinden istifade edebilir. Buna mesâğ vardır. Fakat yalnız bir kaza, bir hadise gibi rast geldiği vakit. Yoksa bu kabîl ef'âli teşvik ederse şerik-i cürm olmuş olur. İspanya kralı İkinci Filib, İngiltere kraliçesi Elizabet'in katillerini teşvik etmekle o derece büyük bir cinayet irtikab etmişdir ki ne İspanya'nın menafi-i umûmiyyesi, ne

de Papa Beşinci Pi'nin tasvibi bunu ma'zûr gösteremez. Bu devrede hiss-i ahlâkinin kararsızlığı, “Şovalye Bayar”ın kendi hayatına düşman olan papayı öldürmek için vukubulan teklifi bilâtereddüt reddetmesinden dolayı mazhar olduğu takdirâtda bile mahsûs olur.

Men' etmek ve ceza vermek vazifesini haiz olan hükûmet tarafından mübhem bir müsâmaha dahi ma'nen bir cürümdür. Kadir ve müteneffiz bir adamın yalnız temennisi, ekseriyyâ, kendisinin tehlikeli bir aleyhdârından kurtulması için kifâyet eder. Lâkin bir ceneral, düşmanının ahvâlini haber veren bir haini dinleyebilir, buna cevâz vardır. Bir hükümdar veya devlet adamı, kendisinin tamamen yabancı olduğu bir cinayetden ve farazâ bir rakibin maktûliyyetinden istifade ederse ta'yib edilemez.

Hâmisen_ Ahlâk-ı husûsiyye ve ahlâk-ı devlet aynı esas-ı umûmiden, aynı kütükten ayrılmış iki daldır. Maa-mâ-fih hayli zamandan beri akvâm, onları bir sevk-i tabîî ile temyiz etmiştir. Aynı hareket bir vatanperverlik veya bir ihtirâs-ı denî mahsûlü olduğuna göre pek başka muhakeme olunur. Makyavel esasen doğru bir fikri biraz ifrâda vardiyyarak diyor ki “selâmet-i umûmiyye devlet adamının bütün cinâyâtını ma'zûr gösterir.”

Loran: “Erbâb-ı siyaset, çok defa mucib-i şeyn ve âr bir takım şeyler yaparlar ki mensub oldukları devlete faydası varsa ta'yib edilemez, zirâ muâmelât-ı umûmiyyede şeyn, menfaat ile örtülünce dirayet, hasâfet nâmını alır” diyor. Hikmet-i hükûmet, büsbütün boş bir kelime değildir. Tarihin hükmü bunun ahlâkiyyat-ı muâmelât üzerindeki te'sirini tasdik eder. Bu fark ne için? Nizâm-ı ahlâkî-i âlemde şerr nedir? Evveleminde onu ta'yîn etmek icâb eder.

Fenalık, irtikab edenin nazarına veyahud hayat-ı umûmiyye-i insaniyyete nisbetle pek farklı surette tecelli eder. Mücrim hakkında şerr olan bir şey, hayrın bir şart-ı zarûrisi ve (küll) ile irtibatında bir hayr olur. Bir katile verilen ceza ona fenalıktır fakat umûma iyiliktir.

Faust operasında mefisto yani şeytan, kendisini şu yolda tarif ediyor: “Bu kuvvetin bir kısmı ki daima fenalık ister, daima iyilik eder.” Bu söz, derin bir hakikat ihtivâ eder.

İnsanları fezâil-i âliyyeye isâl eden, ihtirasât-ı seyyiye karşı mücadele değil midir? Hayrdaki her terakki, şerr üzerine ihraz olunan bir galebe ve muzafferiyet değil midir? İhtimâl-i sehiv, taharrî-i hakikate sâik olduğu gibi

dünyada da şerr, her tekemmül-i ahlâkinin şart-ı ibtidâisidir, şirk mevcudiyeti mü'min değildir. Daima ma'rûz-ı tehacüm ve mağlûb olur. Mağlûb olunca şerr olmaktan kurtulur. Hayrın şartı haline girer. Şu halde umûmiyyet için haiz-i ehemmiyyet olan cihet (fenâlığın iyiliğe hâdim olması)dır.

Bu suretle şayân-ı takdir makasid ile mûcib-i takbih vesâitin temyizi mümkün olur. Şu şartla ki şerr, ancak bir mevki'-i mâdûn işgâl etsin, hayrın taht-ı hükmünde ve hayra münkalîb olsun.

Bu umûmî mütâlaât devlet hakkında kabil-i tatbikdir. Devlet, bir (küll)dür. Başlı başına bir cihandır, bunda da münferiden şerr görünen şey umûm ile münâsebetinde mağlûb ve netice itibariyle hayra hâdim olduğu takdirde hayr olmuş olur.

İhtirâsât-ı beşeriyye gerek devletin terakkiyyâtı için, gerek hükûmet-i umûmiyye-i âlem için elzemdir. Kalblerimizden her türlü hûd-kâmlık, daiyye-i tefâhür, hırs, fikir, muâraza koparılab atılacak olursa kuvâ-yi sâika-i derûnumuz imhâ edilmiş ve hayr tenâkus etmiş olur. Vatanperverlik fazilet-i recülânesi daima bu ihtirâsâttan birine karışır. Meskukât için halîta ne derece zarurî ise siyaset-i amelîyye için de bu imtizâc o derece lâzımdır. Ta'bîr-i âhîrle sikke yapmak için bakırın -galebe etmemek şartıyla altına karıştırılması îcâb ettiği gibi siyasette muvaffakiyyet için de iyiliğe biraz hûd-kâmlık, hırs, şân ve hatta hased gibi bazı ihtirâsâtın da karışması îcâb eder.

(devam olunacaktır)

Mekteb-i Hukuk muallimlerinden

Ahmed Selâhaddin

Siyaset ve Ahlâk

On üçüncü nüshadan mâ-ba'd:

Devlet adamının, bi-n-nisbe gayrısaf olan bu yardımlardan sarf-ı nazar etmesini talep etmemelidir. Ahlâk-ı husûsiyyesi itibariyle hürmete pek lâayık

olmayan ve fakat devlete büyük hizmetler ifasına kadir olan bir nazırı zaruret-i ahvâl ile mevki-i iktidara geçiren bir hükümdar veya tesis-i hayr için hükümdarın zaafından veya bir fırkanın basiretsizliğinden derhal istifade etmenin yolunu bilen bir nazır takbih olunabilir mi?

Lâkin herhalde şerr, hâkim olmamalı, hâdim olmalıdır. Şerrin muzaffer olmasından pek ziyade ihtirâz üzere bulunulmak iktizâ eder.

Gayrı mütenâsib yani iyilikten çok fenalık yapan bir vasıta, bir tedbir her zaman merdûddur. Binâen-aleyh vicdân-ı umûmi bir ahdin açıktan açığa nakz edilmesini ve meselâ teslim şartını nakz eden bir galibi şiddetle takbih eder. Zira, riâyet-i ahd intizâm-ı umûminin esaslarındandır.

Devletin bir nakz ve ihlâl-i ahdden istihsal edebileceği hayr-ı husûsi, böyle fena bir misalin şerr-i umûmisine nisbetle pek küçük kalır. Bil-mukabele efkâr-ı umûmiyye, devlete muzırr bir muahedenin adem-i icrâsına oldukça lâ-kaydâne bakar. Vicdân-ı umûmi, bir ahdi nakz ve ihlâl etmekle nakâfi veya müşkül bir icrâ arasında fark bulunduğunu vuzûhla görür. O, ancak kezb-i iğfâl bulunduğu zaman şiddetle ta'yib eder.

Büyük Frederik, şahs-ı husûsi sıfatıyla sözünü her zaman tutacağını fakat bir hükümdar sıfatıyla şeref ve haysiyet-i zâtıyyesini ind-el-hâce selâmet-i devlete feda edeceğini söylerdi.

Dünyada hiçbir cinayet, katl kadar menfûr değildir. Vicdân-ı umûmi onu affetmez, devletin hayrına hâdim olsa bile. Bu hususta, (Sen Bartelemi)'nin kanlı düğünleri, sûr-i pür süruru şerefine bir yevm-i mahsûs merasim-i umûmiyyesi tertib olunmasını emreden Papa 14. Greguar'ın re'yi ile istişhad etmek veya vatan veya hürriyyet-i cumhuriyyenin tehlikeye ma'rûz olması bahanesiyle 1793 Eylül kıtâlini ma'zûr göstermeye çalışmak abesdir. Katl o kadar tehlikeli ve o kadar fenadır ki hiçbir zaman bir çare, bir tedbir addolunamaz.

Loran diyor ki “İhtilâller bir hak bazen de bir vazife ise de katl daima bir cinayettir” fakat bu esasın istisnası yok mudur? Tarih bize siyasi bazı katiller gösterir ki mütefekkirinin vicdânı bile takbih etmez hatta bazen takdir eder. Ciddi adamlar vardır ki Kayser'in katli meselesinde (Brütüs)'ün düşündüğü gibi düşünürler. Ve Rusya imparatoru 1. Pol' ün katlini bir zaruret-i siyasiyye add ile ma'zûr görmek isterler.

(Holofern)i öldüren (Jüdit), (Marat)ı vuran (Şarlot Korday), sitâyîşe nail oldular. Atinalılar şarkılarında (Hebpark)ın katlini tebci ederler ve hissiyyât-ı necibe sahibi (Şiller) dünyayı hayran eden bir dramında (Giyom Tel)i a'lâ eyler. Maa-mâ-fih herkes 4. Henri'nin ve Amerika reis-i hükûmeti (Linkoln)ün katlini bilâ-tereddüt tel'in eder.

Tarihin hükmü bu hususta iyi temyiz eder ve netice-i vesâiti muhikk gösterir kaidesini kabul etmemekle beraber bir istisnâya da cevaz verir.

Katl, tarih nazarında ma'füvv olur fakat yalnız, başka bir çaresi bulunmayan ve imtidâdı müstebidin öldürülmesinden daha büyük bir fenalık teşkil edebilecek olan bir istibdâddan memleketi kurtardığı ve hekim-i şehir İspinoza'nın dediği gibi müstebid hakkında "bu bir kuduz köpektir bunu gebertiniz" demek mümkün olduğu vakit.

Fena hareketin hayr-ı umumiye aynen teba'iyeti şartıyla cevaz verilen bu istisna tehlikesiz değildir. Bir şerir, kendisini bir nâci-i muhterem addedebilir halbûki vicdân-ı umûmi karşısında mekrûh bir cânîden başka bir şey değildir. Kayserin katli bile cumhuriyeti kurtarmaktan ziyade bütün Roma'yı sarsdı. Lâkin katilin hüsnüniyeti, umûmun selâmeti için hareket ettiği hakkındaki itmînân-ı kavisi kayd-ı menfaatten nâkabil-i itirâz surette âzâde bulunuşu katli-i siyasiyi ma'zûr görmek için kifâyet etmez. Fazla olarak bu hareketin mâddeten elzem bulunması ve hayrın terakkisine bedâheten hâdim olması icab eder.

Bugün milletlerden intişâr eden ve herkese hayatını, umûmiyyetin, külliyyetin hizmetine vakfetmeyi emreyleyen vazife hiss-i şedidi ve kanaat-i münevvere-i vicdâniyesi medeniyyet-i müterakkiyemizle hem-âhengdir. Müterakki milletler, hukuk-ı umûmiyyeyi vezâif-i umûmiyye gibi telâkki etmeyi ve insaniyete, akvâma, efrâda riâyetle siyasete necâbet vermeyi tercih ediyorlar. Hükümdarlar dahi devletin hâkimi değil hâdimidirler. İcâbında memleket uğrunda feda-i hayata hazır bulunmak vazifesiyle mükellef bulunurlar. Fikr-i vazife, kuvve-i cebriyye veya ahkâm-ı kanuniyyeden daha ileri gitmekdedir. O, kuvvetleri terbiye, tabâyi'i tahkîm, kalbleri a'lâ ve her şeyi pür-feyz kılar.

Mekteb-i Hukuk muallimlerinden

Ahmed Selâhaddin

